

використовується для позначення дій, занять особи, а найменш чисельною – група ФО зі значенням якісної характеристики особи. Щодо аксіологічної маркованості, то усі ФО є оцінно маркованими і виражають то позитивні, то негативні емоції, що підтверджує їхню амбівалентну природу.

Літта Костер уміло вписує фразеологізми в мовну канву роману, часто змінює їх, що робить значення усталених висловів конкретнішим, трансформуючи в такий спосіб фразеологічну семантику. Це має значний вплив на динаміку, експресивність та колорит тексту, а також на увиразнення авторського мовлення.

Список використаної літератури

1. Костер Літта. Дар Зрети. Київ: Гамазин, 2020. 184 с.
2. Ужченко В., Авксентьев Л. Українська фразеологія: навч. посібник. Харків: Основа, 1990. 167 с.
3. Ужченко В., Ужченко Д. Фразеологія сучасної української мови: навч. посібник. Київ: Знання, 2007. 494 с.

Плечунь Юлія,

Науковий керівник: доктор педагогічних наук,
професор Палихата Елеонора Ярославівна,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

ФОРМУВАННЯ УСНОГО МОВЛЕННЯ

УЧНІВ П'ЯТОГО КЛАСУ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

Мовленнєвий розвиток школярів є одним із пріоритетних напрямків сучасної освіти. Він регламентується низкою законодавчих документів України, зокрема: Конституцією України, 53 стаття якої гарантує кожному громадянину право на освіту, зокрема на здобуття дошкільної, загальної середньої, професійної та вищої освіти; Законом України «Про освіту», 11 стаття якого вказує на мету освіти, що передбачає формування всебічно розвиненої особистості, здатної до творчої праці та самореалізації;

Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті, пункт 12 якої декларує створення умов для всебічного розвитку мовлення учнів, формування в них навичок публічного мовлення та мовленнєвої культури.

Згідно і цими та низкою інших освітніх документів мовленнєвий розвиток школярів є одним із пріоритетних напрямків освіти.

Українська методика навчання української мови має значний різногалузевий доробок, однак формування усного мовлення учнів основної школи потребує значної уваги і поглибленого студіювання. Навчання письмового мовлення у методиці навчання української мови більше досліджене, бо його легше опрацювати. Студіюванню усного мовлення такої уваги не приділено, оскільки його потрібно записувати на диктофон, опрацювати результати записів знань і вмінь учнів, що є копіткою роботою і не всі мають бажання так багато приділяти уваги такому виду мовленнєвої діяльності.

Мета нашого дослідження – теоретично обґрунтувати і практично спрямувати методику навчання української мови на формування усного мовлення.

Усне мовлення розраховане на сприймання почутого і говоріння співрозмовників у процесі діалогу (полілогу) та на сприймання і продукування та виголошення монологічного мовлення.

У сприйманні активну участь бере адресант під час слухання промовленого адресатом, після чого вони міняються ролями: слухач стає мовцем, а мовець стає слухачем [1].

Тому сприймання в усному мовленні є пізнавальним психічним процесом, що полягає в уважному слуханні й розумінні почутого, тобто аудіюванні, а також у правильному говорінні відповідно до мовних норм української мови. Слухання – це складова частин спілкування, спосіб отримання й опрацювання інформації. Говоріння – це «один із видів мовленнєвої діяльності, який передбачає самостійне продукування усних діалогічних реплік і діалогічних текстів; відправлення співрозмовникові

мовленнєвих акустичних сигналів (слів, словосполучень, реплік), що містять запитання чи інформацію» [1]; це виголошення текстів-монологів різних жанрів перед підготовленою до слухання аудиторією.

Основу лінгвістики тексту складає дотримання мовних норм, комунікаційних якостей мовлення, мовленнєвого етикету і засобів логіко-емоційної виразності [1].

Мовні норми – це сукупність мовних засобів, які в конкретному мовному колективі на певному історичному етапі вважаються правильними й зразковими. До мовних норм, які забезпечують усне мовлення, належать: орфоепічні (вимова звуків, звукосполучень, окремих граматичних форм), акцентні (уміння правильно наголошувати слова), лексико-фразеологічні (правильність слововживання у властивому їм значенні), граматичні (правильне творення і вживання слів) та стилістичні (стилі мовлення) [4].

Важливим у послуговуванні усним мовленням є використання мовленнєвого етикету, який має відповідне пояснення: це національно-специфічні правила мовленнєвої поведінки, які реалізуються у системі стійких формул і висловів, що рекомендуються для висловлювання подяки, прощання тощо, в різних ситуаціях ввічливого контакту зі співрозмовником [2].

Вираження мовцем своїх почуттів, емоцій у процесі усного мовлення здійснюється за допомогою засобів логіко-емоційної виразності, що пояснюються, як «сукупність органічно пов'язаних між собою компонентів виразності, без осмислення і врахування яких неможливо передати логічний та емоційний (внутрішній, психічний) зміст мовлення». До засобів логіко-емоційної виразності належать: інтонація, темп, тембр, гучність мовлення, паузи, мелодика тощо [1].

Під час навчання української мови укладачі програми, підручників і вчителі враховують психологічні особливості школярів кожної вікової категорії. Актуальними психологічними особливостями, на які опираються

вчителі-філологи, є мислення учнів, пам'ять, увага, сприймання, спостережливість школярів.

Перехід учнів із початкової до основної школи є одним із найскладніших етапів у житті дитини і нерідко характеризується певним зниженням успішності, оскільки учням, які звикли до порядків молодшої школи, доводиться адаптуватися до нових правил, стилю і темпів навчання. Цей аспект вносить корективи до проєктування змісту навчання та потребує особливого підходу щодо урахування положень зони найближчого розвитку.

На противагу зоні найближчого розвитку існує зона актуального розвитку – це найнижчий поріг навчання та вимог, оскільки він спирається на те, що учень може робити самостійно на конкретному етапі розвитку. Процес навчання у 5 класі має бути орієнтований на повторення та узагальнення того, що учень вивчав у початкових класах. Особливу роль у визначенні зони найближчого розвитку відіграє готовність учнів виконувати певні вікові завдання, розвивати пам'ять, мислення, увагу та інші психічні процеси, які є найчутливішими до формування мовленнєвих умінь.

Однією з основних особливостей учнів у віці від 10 до 12 років є те, що вони виходять на новий рівень інтелектуального та психічного розвитку. Зокрема це проявляється у поступовому переході від конкретного до абстрактного мислення. В учнів окреслюються уміння і навички аналізувати, систематизувати та групувати складні мовно-мовленнєві явища, виявляти спільне й відмінне. Логічним видається припущення про те, що в 5-му класі насамперед мають відбуватися систематизація та узагальнення матеріалу, який вивчався у початковій школі [3].

Оскільки пам'ять підлітка набуває логічного характеру на відміну від механічного запам'ятовування, вона спрямована на виявлення та усвідомлення внутрішніх взаємозв'язків із метою розуміння внутрішньої сутності того чи іншого явища, на підставі чого й відбувається запам'ятовування. Логічна пам'ять передбачає попередню роботу мислення: навчальний матеріал піддається аналізу, виявляються опори, які сприяють

запам'ятовуванню. Ця мисленнєва робота учня втілюється у складанні ним власних планів, схем, таблиць, виявленні та занотовуванні ключових слів тощо [3].

Сформувавши відповідні уміння аналізувати й структурувати прості дані на цьому етапі, учні значно полегшать процес свого навчання у подальшому, а набутий ними інструментарій стане основою для самостійного здобування знань.

Отже, формуванню усного мовлення учнів п'ятого класу основної школи приділяється особлива увага, чим спричинена велика кількість годин, визначених для розвитку зв'язного мовлення, порівняно з іншими класами.

Перспективи подальших досліджень із проблеми вбачаємо в укладанні систем прав, спрямованих для формування умінь і навичок усного публічного мовлення школярів закладів загальної середньої освіти.

Список використаної літератури

1. Палихата Е. Я. Основи естетичної культури діалогічного спілкування: монографія. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2021. 184 с.
2. Радевич-Винницький Я. К. Етикет і культура спілкування. Київ: Знання, 2008. 291 с.
3. Синиця І. О. Психологія усного мовлення учнів 4–8 класів. Київ: Радянська школа, 1974. 207 с.
4. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 224 с.
5. Чмут Т.К., Чайка Г.Л. Етика ділового спілкування: навч. посіб. Київ : Знання, 2007, 230 с.

Ткачук Дарина,
Науковий керівник – кандидат філологічних наук,
професор Богдан Світлана,
Волинський національний університет